

СЕЛО НА БЕРЕЖАНЩИНІ В РОКАХ 1920 – 1944

Згадуючи недавнє минуле, хочу в короткому нарисі розповісти про працю нашого хлібороба. Не на ріллі, що була його так би мовити покликанням та давала змогу існувати й виховувати дітей, — а про працю на загально-громадській та національній ниві, його гін до організованости, високий патріотизм та стійкість і витривалість у боротьбі за осягнення накресленої мети. Сам не знаю, яким чином я, син землі, до якої відносився з традиційним пієтизмом опинився на еміграції аж у далекій Америці. Це мабуть тому, що на моїй улюбленій Батьківщині земля стала предметом соціалістичних експериментів. Але не про цей „соціалістичний рай” збираюся писати, бо він давно обернувся в кукурудзяну „кулешу” советських головачів. „Товариш” Хрущов велів садити інтенсивно кукурудзу... значить, буде — кулеша.

Хочу в цьому нарисі віддзеркалити наше українське село в його тихій, але впертій боротьбі за свою землю, за свої права, за свою незалежну державу. Село знало, що ми програли першу битву за державність, але воно знало й було свідоме цього, що війна не закінчена та що вона триває увесь час, хоча без рушниць і гармат, та що її вислід в нашу користь — незаперечний. Тому жителі українського села в Галичині працювали, вчилися, підготовлялись, щоб як можна скоріше прискіпити той час, в якому сповняться їх задуми, їх сподівання та вкінці заживуть вільними, свободними господарями на своїй землі.

Після окупації Східної Галичини поляки зрозуміли, що ті українські землі, можна буде затримати та засвоїти для Польщі лише „плугом”. Тому польський уряд виробив так зв. „осадницький плян”, за яким треба було розпарцелювати надмірно великі землі польських магнатів і поселити на них західно-польський елемент. Справді, у Бережанському повіті було що ділити: лише граф Потоцькі дав під парцеляцію 30 тисяч гектарів орної землі. Були й менші землевласники, як ось у селах Мечищеві, Демні, Гиновичах, Курянах та інш., що також дали по кілька соток га землі під парцеляцію.

У 1921 – 22 рр. до села Котова, що мало 180 родин з 900 душами населення та всього 756 га орної землі, спроваджено 40 родин мазурів та приділено їм 760 га орної землі графа Потоцького. Це був страшний удар для села, бо селянин втратив варстат праці та заробіток із тієї землі, що тепер забрали зайди. Однак ця соціальна кривда не заломала українського селянина і не було ні одного випадку переходу на ла-

тинський обряд, що евентуально могло б допомогти такому „ново-спеченому” польському патріотіві дещо при парцеляції й собі „облизати”. Що більше — село відчуло гостру втрату своєї держави, що тривала так коротко, і немов взялося здійснювати знаменний клич Івана Франка:

... „Кажеш, нині інші війни,
Ну то іншу зброю куй,
Ум гостри, насталюй волю!”...

Селянин почав упертий і завзятий похід на господарському, культурно-освітньому, ба навіть військовому полі. Першим кроком у цьому напрямку було відновлення існуючих перед війною товариств. Нелегка була це справа, головню через нестачу приміщень. Бережанщина обабіч Золотої Липи була знищена фронтовими боями. Пригадую тодішню картину сіл: замріяний у садах, оточений лісами Вільхивець, з о. Пилипом Свергуном, добрим проповідником, а напроти в кітловині над Золотою Липою колись стояли села — Потутори та Посухів, видно лише румовища мурованої Потутурської церкви. Далі в трикутнику, що його творить річка Ценівка вливаючись у Золоту Липу — Лиса гора славна Лисоня — місце запеклих боїв УСС з москалями. Там була лінія фронту, що залишила одну руїну.

Польський уряд, зайнятий насаджуванням мазурів-колоністів, та будовою для них „косцюлків”, не давав жодної допомоги населенню у відбудові зруйнованого господарства, зате щедро карав: за неприв’язаного пса, за гноївку, що просочувалась десь до рова, за брак прізвища господаря при возі, непобілений пліт, чи яку іншу „славоїрку”. Зрештою, причин, щоб карати зруйнованого війною господаря, було чимало... Село Котів знищила війна до фундаментів. Із села, немов на сміх, цілою осталась лише корчма. Поля переорані стрілецькими ровами, криївками, ямами від гарматних вибухів, могилами упалих, часто-густо встелене непохованими кістяками вояків та коней. Хлібороб брався до праці на хліб насущний, без господарського реманенту, без тягла навіть без доброго плуга, із спокійною впертістю та без будь-якої підтримки від уряду „демократичної” Польщі: заздрим оком він поглядав на добре відгодованих і всім забезпечених зайців—колоністів.

Так застав село Котів 1922 рік, коли польський уряд проголосив вибори до сойму. Українське село не признавало польської держави, що правно була тоді лише окупантом, і тому не пішло до виборів. Лише бідаха Василь Хичій довго пам’ятав ті вибори: як мешканець села, призначений владою до виборчої комісії, він і собі не з’явився до виборчого приміщення в день виборів, зате староство наложило на нього грошову кару. Проминули вибори. Тиха й уперта праця нашого села тривала. Швидко люди зміркували, що привезені владою колоністи, як сільські господарі — нездатні. Виявилось, що вони на землі ніколи не працювали, не вміли ані знали що і як, бо були або денними за-

Церква в селі Котові.

Парохіяльна делегація села Котова, січень 1919 р. Зліва, 2-й Михайло Самарик, Михайло Семенець, Степаа Щур, Теодор Новицький, Омелян Мандзій.

рібниками до всього, або фабричними робітниками, а деяких кваліфікація була: служили при війську. Але вони охотно їхали на „креси”, коли їм обіцяли добру родючу землю, грошові зачети, кредити та всякі допомоги, матеріал на будову всіх господарських будинків тощо. Чому ж не їхати, коли морг поля для них коштував у кредит 7 тисяч марок, що й так нічого варті не були, коли на базарі стільки коштувала курка.

Але земля потребує праці, та розумного запланування, що їм було не під силу, та й жодної не мали охоти товктися по полі, — вкінці треба якось жити. Доки влада виплачувала їм зачети та позички, якимось можна було жити, та як перестали впливати „паньство́ві пособія” стало круто. Почали продавати ще не виплачене ними майно, спершу коні, корови, опісля й поле. Були між ними справжні мистці-продавці, бо продавали навіть те, чого ще й самі не мали. Для прикладу можна навести такий випадок: колоніст мав 18 моргів дуже доброго поля, 3 корови, 2 коні та дріб. Погосподарив три роки, продав коні, а за кінями 5 моргів поля. Ще через два роки продав дві корови і 5 моргів поля, залишивши собі дійну корову для молока. Сам став паламарем-„кошцельним” і так крутив рік. Однак паламарство великих прибутків не давало, а продавати вже не було чого, хіба решту поля, хату і останню корову, але тоді й молока не буде! Пізнім вечором зайшов той крутій до корчмаря (він ще був півроку в селі) і запропонував йому на продаж теля. Виторгувавшись, взяв 8 зл. задатку і літру горілки. Коли другого дня корчмар прийшов по теля, наш крутій вже здорово потягнувши жидової горілки, каже: „Прийдеш за дев’ять місяців, бо саме вчора я її водив становити!”... Таки до цього часу він не вичекав, продав хату, решту поля, ту корову — й зник із села...

— ** —

Життя в селі ступнево розвивалося. Відновили читальню „Просвіти”, що містилась у хаті Антона Кордяка; першим головою став С. Щур, потім о. Василь Танчак, Василь Манчур, о. Іван Заверуха. Відновився гурток „Сільського Господаря”, головою якого увесь час був Степан Щур, а при т-ві активно працювали секції: пасічнича, під керівництвом Івана Бесаги, шовківництва, під наглядом В. Мамчура, та Хліборобський Вишкіл Молоді. Відкрили і сільсько-господарську кооперативу для закупу і збуту: першим головою надзірної ради був Михайло Мидляк, секретарем учитель Микола Зінко, а справником С. Щур. У 1931 р. засновано Союз Українок, головою якого, стала Параскевія Щур.

Польська окупаційна влада, українському населенню ніякої допомоги не давала, навпаки де лише могла, там йому шкодила та карала всякими грошовими карами.

Село привикло до тих покарань і з притаманним хліборобам гумором твердило, що коли б не ті кари, то люди забули б про своїх „опікунів”. Щось одначе висіло в повітрі, наснаженому невідомими подіями, — і це всі ми інстинктивно відчували. Ще за Австрії, хлібороб думав про легальні способи піднесення свого господарства та становища. Тепер хлібороб також ясно усвідомив собі, що за його тяжку працю для прохарчування також і тих, що сидять на горі, він має від них адміністративні грошові покарання, а від тих менших, старостів, комісарів, поліцаїв — лише принижування, крики, лайку та пацифікації. Йому це глибоко запало в серце. А вони — в тому часі подвоїли станиці „паньствової поліції”, а тасмних та шпигунів, провокаторів та всякої наволочі безліку, а все за його податки та драчки.

Напад поліції і війська на українське село — пацифікація

Радили польські урядовці з табору Пілсудского, що були тоді при владі, який би то дарунок принести для українського села і тих хліборобів, що їх годують, й „нарадили”... ганебної пам’яті пацифікацію українсько-галицьких земель. Майже вся європейська преса рясніла тоді вістками про дику поведінку „демократичної” Польщі на захопленій силою території. В історії людства, крім різні вірменів у Туреччині, мабуть не має прецеденсу, подібного до польської пацифікації. Не можна навіть прирівняти часи Джінгісхана — Золотої Орди, що все таки давала можливі на ті часи права автономії і дозволяла місцеві самоуправи. Важко й нині, на вільній землі відтворити історію тієї ганебної акції. Але для прикладу, наведу кілька зразків того модерного та поступового „засвоєння” зайнятих теренів. У селі Божиків, Підгаєцького повіту, прибув пацифікаційний відділ уланів. Коней залишили не у стайнях, а по стодолах, повних у пожнивний час збіжжя в снопах. Чого не могли досягнути коні, вояки кидали їм під ноги, ось так після тижневого постою, стодоли стали повні гною перемішаного з зерном. Примістившись по хатах, вояки наказували, щоб їм варили та випікали, а старі господарі мали їм чистити коні, та ще — їх побивали. У чималому сусідньому селі Саранчуках, поліція розгромила читальняну бібліотеку і все обладнання, а читальню обернула у в’язницю для заарештованих. Знову в громадській канцелярії, що містилася в другому кінці будинку, тасмна поліція при заслонених вікнах, „допитувала” заздалегідь відмічених „проступників” — що ними не були. При арештах, як правило переводився обшук а також нищення хатнього устаткування та харчів. Автор цих спогадів також перейшов крізь те „демократичне пекло”, що тривало кілька днів а допити переводив знаний агент Врубель.

Але пацифікація українського населення дала зовсім інші наслідки, як цього сподівався окупант. Воно ще збільшило своє завзяття, та ще більше, справді масово горнулося до своїх установ і організацій, гартувалося у боротьбі за свої права, а для підірвання фінансових ос-

нов польської „моцарствовости” — розпочало бойкот товарів, що були монополією держави (горілка, тютюн.).

Говорячи про розвиток господарських, суспільно-громадських та культурно-освітніх організацій Бережанщини, треба окремо відзначити величезну, в моральному розумінні провідну діяльність нашої Церкви (це було притаманне для всієї української Галичини), яка відіграла передову роль в освідженні та організації села.

Будова церкви

Відразу по насадженні колоністів, поляки почали будувати костели, без огляду на потребу. В селі Котові збудували костел, що мало чим відрізнявся від костела в Бережанах, ще й придумали якийсь спеціальний відпуст. На такі відпусти з'їжджались майже всі колоністи, добре державою підтикані грішми, але вони з'їжджались не так з великої побожності, як з тої okazji, що буде можна здорово попоти. На „Боже” то вони такі дуже щедрі не були, про що загально люди знали, лише собі нічого не жаліли.

Побудова костела за державні гроші з фонду відбудови краю, в селі, в якому від непам'ятних часів не було поляків, стала поштовхом до будови нашої церкви. Створено комітет побудови церкви в складі: Степан Шур — голова, члени — Михайло Мидляк, Антін Луців, Анна Олійник та Гринько Луців. Парохом у селі був тоді повний енергії й запалу до праці о. Василь Танчак. Все, від початку до кінця, робилось виключно власними коштами та силами. Солідарність була така загальна, що й сусідні села: Божиків, (господар Олекса Зінь, тепер в Канаді), Волощина, Саранчуки, Рибники, Потутори, Вільховець, Літатин і Тростянець — подали значну матеріальну та моральну допомогу.

До цього часу Богослужби відбувалися в тимчасовій каплиці, що мала вигляд радше стодоли. Знаменні слова сказав парох о. декан Заверуха під час візитації ВІПР. Владики Кир Івана Бучка, віддаючи йому традиційно ключі від каплиці: „Оце каплиця, подібна до вертепу, де Христос родився, одначе вірні будують величний храм для слави Бога”. Новозбудована церква в селі Котові, своєю архитектурою та чудовому розміщенні, була чи не однією з кращих на всю Бережанщину.

Люди горнулися до церкви, і церковні обходи, як Водохрища, Зелені Свята, свято Свободи чи посвячення плодів у полі — перетворювались у величні національні маніфестації. А вже вершком такої церковної, національно державницької маніфестації в 1938 р. було вкопання і посвячення Володимирівського Хреста на згадку про Хрищення Руси-України. Господар Василь Мидляк подарував гарного 20-метрового дуба, що був викорчуваний з корінням (для міцнішого опертя в землі). Хрест спорядив майстер Антін Островський таки на місці корчування. В день посвячення найповажніші господарі села, навантажили готовий хрест-дуб на 10 пар коліс і самотужки без коней, з

традиційною повагою привезли його до села, подолавши віддаль 2 клм. В той час надійшли процесії з Рибників, Саранчуків, які оточили транспорт хреста, пішли величним походом до ріки Золотої Липи, де тоді посвячено хрест. Величний, майже 2-кілометровий похід, повернув до церкви, біля якої на високому горбі — вкопано хрест. Ця подія дала образ незвичайної віри і єдності народу в боротьбі за традиційні релігійні ідеали та національні права. Здавалось, що ожили картини з історії, з часів сивої давнини наших предків, дух яких вітав над процесією. Транспортований хрест шанобливо оточений церковними Братствами з хоругвами та свічками з дітьми-школярами, хором із священником на чолі, уявляв собою справді непоборний традиційний символ віри та незламної сили Нації, яка в боротьбі відчула — „хто ми і чий ми діти”!

Не забуваймо, що буйний розквіт громадсько-суспільної праці на селі був вислідом надлюдської напруги нашого села, дуже зубожілого від війни, паціфікації та „культурної” опіки окупанта. Село не відбудувавши ще власної хати і господарства — вже бралось за будову церкви і школи; сяк-так впорядкувавши власну хату, селянин радо приміщував у ній громадську організацію, читальню, навіть школу. Українське село до кінця безславної польської окупації постійно відчувало гостру нестачу землі і пильно стежило за господарюванням зайдів-колоністів.

— ** —

Колоністи, переважно з фабричних робітників, що ніколи нічого спільного з землею не мали, були чинником політичним, а не господарчим. Величезні дотації уряду, протекція всіх урядових чинників воевідства, староства та безлічі насаджених польських організацій (за державні гроші), опіка поліцаїв, ксьондзів, повітових управ, народових рад... — все це витворило з колоністів здебільшого паразитного типу в українському селі. У нього виробилась навіть „свідомість”, що вже саме його перебування на „кресах” є посвятою, а земля — це лиш додаток до його патріотизму, це свого роду компенсація. Він же серед ворожого оточення несе західню культуру, та виконує „місію дзейову”, що її історія доручила полякам на сході (?!)...

Розуміється само собою, що в безконечність жити такими фантазіями не було можливе, а коли ще й покінчилися державні „підтримки”, бо не було вже чого давати, — треба було братися до праці на тому дарованому ґрунті, або забиратись геть. І вони здебільшого вибрали то друге. Почався ступневий відплив колоністів, а землі поволі але певно, переходили до рук своїх правдивих господарів, хліборобів-автохтонів. Випадкові справжні польські хлібороби, залишилися на місці, бо вони знали ціну доброї землі, якої у них на заході не було. Так до 1938 р. зі села Котова виїхали на захід 7 родин, а землю відкупили місцеві хлібороби-українці (понад 150 га). У селі Божикові з

колонії Цетин, де було 15 колоністів — не залишивсь ні один. Варта пера Гоголя історія спеціальної колонії „Вонсовічуфка”, створеної на фільваркових землях громад Потуторів і Саранчуків, недалеко залізничної станції Потутори. Членами тієї колонії були переважно колишні польські офіцери, які одержали від 100 до 200 моргів кращої в околиці землі. Та до 1938 р. вони майже все випродали що лиш можна було продати і ніби по команді, забрались туди, звідки прибули.

19 вересня 1939 року по полудні, останній у відступі відділ розгромленої польської армії під командою кап. Васілевського наближався до села Котова з боку села Базниківки. Хлопці, щоб не допустити відділу в село, розібрали міст на Золотій Липі. Дійшло до перестрілки між відділом та хлопцями, у висліді якої загинув Володимир Заседко, та було двох ранених у польському відділі. Таки відділу в село не впустили і відділ подався сіножатами в бік Бережан, але під селом Посухів був зустрінутий скорострільним вогнем таки посухівських хлопців і майже цілковито знищений і роззброшений. Так закінчила своє існування погано почата чванькувата Польща, в тій околиці на Бережанщині.

„Щасливе і радісне життя”...

20 вересня 1939 р. прийшов на зміну інший непрошений „опікун” — зі сходу. „Старший брат” на свій лад заопікувався селом: загнав хлібороба - індивідуаліста з крові й кости у колгосп, зробив з нього безвільного та безініціативного робота, проте не вбив у нього любови до Батьківщини ані пістизму до рідної землі та віри у Воскресіння власної Держави.

Другого дня після приходу большевиків, відбулися похорони Володимира Заседки, який загинув в бою з польським військом, а також ховали польського ксьондза Гаха, якого без суду застрілив на дорозі в селі якийсь політрук. Стріляв невдало, бо після трьох пострілів на віддалі двох метрів — ще стояв на ногах, і добив його інший „визволитель” додатковими двома пострілами...

Большевицьке військо справило гнітюче враження: перемучене (ще не було чим), недоживлене, погано вдягнене і дивно мовчазне. Звичайно з відділу виступав якийсь вояк без відзнак (як виявилось — політрук) і довго говорив про багатства в Союзі, про добробут та різні достатки, закінчуючи запевненням, що таки нам буде дуже добре. Але те очікуюче нас добро, видно було на советських вояках, що навіть сорочок на собі не мали і носили „гімнастюрку” на голому тілі...

Село ставилося надзвичайно скептично до тих заяв і не вірило балачкам агітаторів. Аж ніяк не можна було зрозуміти, чому хліборобові стане добре, коли він віддасть усе в колгосп і сам туди піде на заро-

бітки? Проте всі потайки тішили себе, що чейже так довго тривати не може й не буде. Тим часом завмерли всі товариства в селі, крім кооперативи, що випродувала решту товарів, а нових не було звідки привезти. В Бережанах повно советського війська, старшини та політруки швидко викупили майже увесь запас мануфактури і шкіри.

Московсько-большевицькі окупанти перетворили нашу читальню на клуб, а бібліотеку забрали до Бережан для цензури, звідки вже нічого не повернулось. Часто до села приїздив політрук. скликав мітинг, на який обов'язково мусіли всі приходити. Говорив багато, довго й нудно про „щасливе” та ще й „радісне” життя в Советському Союзі, про досягнення в сільському господарстві на колгоспній базі, про мужність армії, про мудрість партії. Мешканці села добре знали приказку „брешти та міру знай” — але тут не було ні міри ані кінця тим московським фантазіям-побреженькам. Дискусій по таких доповідях, звичайно не бувало, ніхто й не хотів говорити. По таких цілонічних мітингах, хлібороби розходились мовчки по хатах навіть не дискутуючи між собою вислухані побреженьки, в які мабуть не вірив і той, хто представляв їм у рожевих кольорах — советський рай. Молодь нудгувала найбільше, бо не мала куди зайти: клуб — це не читальня, де можна було поговорити і відверто подискутувати прочитати свіжі часописи чи випозичити з бібліотеки яку цікаву книжку. Тепер цього всього вже не було, та й треба було оглядатися на всі сторони, чи не підслухує та підглядає присутніх — насланий сексот. Найгірше було для господинь, що не могли нічого купити, що потрібно було для їх хатнього господарства. Хоч всякі політруки та комісари обіцували золоті гори і запевняли, про великий добробут, великі кількості всякого краму, що ось-ось привезуть в село, нічого не справдилось, а з Бережан люди доносили, що ті обіцяні товари, ті склади, ті заводи в яких повно всякого краму, большевики мають хіба на місяці та інших плянетах, бо самі ж викупили весь давній крам, а останок соціалізували, тобто звезли в одно місце, звідки розхапали що лиш годен.

Аж ось після проголошення „добровільної” злуки з Сов. Союзом, привезено до кооперативи досить горілки (погано дестильованої) „шпички”-сірники та кільканадцять метрів поганого полотна, це й все! Зате у кожному селі політруки старалися насадити свого сексота, щоби їм доносив про все, що діється в селі, чи не був хто чужий в селі, де ночував, з ким зійшовсь, — словом про всі навіть малі дрібниці. Крім цього, село мало присланого з району партійця, офіційного опікуна, який мав надзір над селом та його життям. Культурний край перетворився у якісь Аракчєвського типу військові поселення з суворим календарем життя, встановленим партією і владою. На залізничній станції в Потуторах з'явилися товарні вагони — „теплушки” із задротованими вікнами та коминками на дахах. Довколишні люди з цікавістю придивлялися до них, міркуючи, яке призначення цих вагонів? Дуже скоро довідались, що в них вивозили на північ, на Сибір та інші Казахстани „неблагонадійних врагов народа”. Перший такий чималий

транспорт-вивіз, складався з польських колоністів та багатших або свідоміших хліборобів-українців. За нецілих два роки окупації село побачило повну картину „щасливого й радісного” життя, в якому не було місця для особистої ініціативи, для вільної думки і слова.

Спочатку большевики погоджувались на певну автономію села. Тоді мене обрали війтом збірної громади в Потуторах, секретарем став Роман Романишин з Рибник (тепер в ЗСА). Незабаром я перейшов працювати до районної ветеринарної лікарні, де працював до кінця цього режиму.

Чергові „визволителі” – німці

Люди чомусь то надіялись, що з приходом німців матимемо змогу відновити свою Державу. Був же заключений свого часу Берестейський мир між Центральними Державами та Україною, і той договір був німцями ратифікований. В перших днях німецько-совєтського воєнного зудару, по радіо було повідомлено про відновлення Української Держави – але без офіційних потверджень з боку німецького командування. Проте, здавалось, що все таки легше дихнеться без комуністів, і тому, українська громада кинулась до праці. По селах на власну руку відбулися вибори сільських війтів, а в Бережанах створено своє староство з усіма референтурами. Старостою став д-р Франц Бабяк, шкільництвом керували: проф. Г. Бобяк, Брунець, повітовим лікарем був д-р Володимир Лаврівський, бурмістром Бережан став В. Пришляк, поліцію очолив Королишин, земельний відділ – С. Щур, секретаріат – В. Гутор, окружними агрономами були – інж. В. Брилинський та Веселовський; За тваринництво відповідав – інж. М. Тицький, секретарем став Стеткевич.

Усі колгоспи в повіті, яких вже було 11 – самоліквідувались. Залишено лише один великий маєток у Курянах для потреб держави. Життя хоч і не без труднощів, поволі налагоджувалось, але відчувався в містах гострий нестаток харчових продуктів, а село виснажене совєтськими „хлібозаготовками” також не мало надвижки харчів. Військові дії знищили до 20% збіжжя в полі; близько 15% землі (колоністів) лежало облогом. Щоб хоч трохи полегшити становище, продавали в місті більшу кількість ярини.

Коли прийшла німецька цивільна влада, то все урядування було спрямоване на те, щоб якнайменше дати, але якнайбільше взяти. Розміри контингентів-достав та вимаганій робочої людської сили до Німеччини були руйнівними для належного обробітку та ведення пристойного, раціонального сільського господарства. Але нові окупанти не звертали на це уваги.

Заходами президента хліборобської палати у Львові, д-ра інж. Євгена Храпливого, допущено до діяльності товариство „Сільський Господар”. Ця установа за німецької окупації здійснила здається найбільш реальні заходи в напрямку зрівноваження сільського господарства. Го-

ловою філії, що діяльністю охопила також Підгаєцький та Рогатинський повіт, став Степан Щур, секретарем — Андрій Мороз.

Першим заходом т-ва була організація сільс.-господарських курсів, на яких вишколено понад три сотні молоді, як передовиків Хліборобського Вишколу Молоді. Відбуття курсу давало слухачеві право бути інструктором у селі і оберігало його від вивозу на роботи. Це т-во тісно співпрацювало із земельним відділом, і та праця дала певні позитивні, реальні наслідки. Створено багато секцій з відповідними інструкторами: пасічництва — інж. Долинський, шовкопрядства, птахівництва, зразкових господарств і інш.

Поволі німецький Райх почав під ударами противника здригатись до самого Берліна. Большевики, завдяки вигідній кон'юктурі та великій допомозі Америки, розпочали потужний протинаступ. Німці проголосили організацію дивізії „Галичина”. Багато людей, хоча й бачили недалекий розгром Райху, вирішили йти до дивізії: ситуація вимагала мати бодай якусь вишколену українську військову одиницю на всякий випадок, бо в тих вовчих часах таки треба було мати зброю ще й добру. Село поставилося до справи організації дивізії з недовір'ям: посиляли тільки довірених людей, щоби одержали потрібний вишкіл, повернулись назад і зайняли командні місця в Українській Повстанській Армії. Це передбачення і плани виявились вірними, бо дійсно багато вояків дивізії доповнили лави УПА.

Розвал гітлерівської „Великої Німеччини” та створеної „Нової Європи” — наближався. Українські установи й одиниці, котрі мали змогу виїхати, вибирались на захід, під альянтські бомби, щоб зберегти бодай деякі скарби нашого національного життя та щоб вільно сказати на заході про справжній стан справи. Може вірніше буде, коли скажу, — ми війни не програли. Ми лише відступили в глибоке світове запілля і маємо ладитися до нового сильного наступу на нашого смертельного ворога — московського комуніста, бо нашою кінцевою метою по-всяк час є і буде: Українська Самостійна Соборна Держава !...

ЗОЛОТА СЛОБОДА

Село Золота Слобода розташоване в долині. Крізь нього тече потік Тудинка, що випливає із сусіднього села Вікторівки і пливе через Золоту Слободу, Росоховатець і між селами Іщків та Семиківці — вливається у річку Стрипу. Перед першою світовою війною до села належали також Плоска і Тригубова, невеликі фільварки, що були частиною великого фільварку в Золотій Слободі (разом ті фільварки мали біля 3.000 моргів орного поля). Лісів, ріки, озера чи ставу село не має. Селянської землі було близько 2.800 моргів, так що колишня територія Золотої Слободи становила яких 6.000 моргів. Вже за Польщі фільварки Плоску і Тригубову сколонізовано мазурами і Тригубову приділено адміністративно до міста Козови, а Плоску спочатку до Золотої Слободи, коли ж у 1934 р. постали так зв. „збірні громади”, обидві колонії „усамостійнилися” і як окремі громади належали до збірної громади Козови, куди належала Золота Слобода й інші села, разом 13 громад.

Постало наше село кілька сотень років тому. Про це свідчить церковна книжка „Трійодь”. На її маргінесі священик, чи якийсь грамотний, вмістив таку записку: „Сію книгу Трійодь купи раба Божя Параскевія (прізвище нечітке) зі своїм сином Михайлом за п'ятдесят поль. золотих Року Божого 1649 од татарина, за війни Хмельницького з ляхами і одда її во Храм Господень во граді Слободі”. Далше йдуть закляття, більше-менш такого змісту: хто посмівби присвоїти собі ту книгу, той нехай буде проклят, анатема і т. д. Була друга церковна книга, не пам'ятаю назви, з такою приблизно нотаткою на березі сторінки: „Року Божого 17.. (здається 1736) була дуже завальна зима, бо о. Василій відморозив ноги, як їхав з весілля”. Старі люди розповідали, що Слобода була давно містом, яке називалося „Краснопіль”, а згодом перейменувалось на „град Слобода”, який тягнувся вздовж потоку Тудинка. Оповідали також, що на тому терені виорювали стару зброю, каміння, давню цеглу тощо. В північно-західньому напрямі від Золотої Слободи лежить с. Теофіпілька, що полями межує зі Слободою. Однак мешканці довколишніх сіл вперто називають Теофіпільку „Краснопількою”. Можливо, що колишній „Краснопіль”, а відтак Слобода сягали ген аж по терен нинішньої Теофіпільки, чи як називають Краснопільки. Одне певне, що Слобода існує кілька сот років. Виринає питання, звідки взялася назва „Золота”?

Приблизно в 1935 р. чи 1936 р. я був на сесії солтисів, скликаній Бережанським старостою. Він заглядаючи у свій нотатник, питає представників громад, звідки походить назва їх громад? Пригадую, що солтис із громади Криве говорив, що назва села „Криве” походить від першого поселенця-знахаря, кривого на ногу, що поселився в лісі, збирав лічнічі зела та лікував довколишніх людей. Хворі, йдучи до нього, говорили коротко, що „йдуть, чи їдуть до „кривого”. Ось так з часом пішла назва села Криве. Той самий солтис розповів, що чув від старих людей переказ, ніби за панщини в Слободі жив лепеський дідич. Своїх панщизняників він трактував дуже полюдяному, не знущався, дбав про них і через це не тільки Слободяни, але й довколишні селяни старалися жити під владою того доброго пана. Тому люди й додали до назви Слобода означення „золота”. Це стверджували в селі старі люди. Обом сторонам це виходило на користь, людям і панові. Люди краще працювали, а дідич старався з людьми жити в згоді, ходив до місцевої церкви, прикрашував її. Досі стоїть там стара мурована дзвіниця, рідкісного стилю, на ній вириті ініціали: „Року Божого 1822 Д. Ц.” Оповідали старі, що ту дзвіницю та огорожу навколо церкви, біля півметра височини мур, поставив дідич Домінік Ціховскі. В селі перед другою світовою війною була мурована церква, перед нею на тому місці стояла старенька дерев'яна церква, а довкола неї, аж до згаданого обмурування, був цвинтар. На мурованій церкві під час другої світ. війни, був знищений дах артилерійським обстрілом в 1944 р. Як мурували ту церкву десь у 1897 або 1898 р., то копаючи рови для фундаментів, вириті кістки перенесено на цвинтар, званим „За горою”. Грунт відступив мабуть той самий дідич, або хтось із його роду. На початку нашого століття цвинтар поширено у північному напрямі. Коли большевики тимчасово проникли в Галичину в 1920 р., тодішній голова села Йосиф Пастух, чоловік небагатий але дуже чесний, на власну руку приділив до цвинтаря біля одного гектара землі з фільварку. Та ось повернулась польська влада після відомого „цуду над Віслою”; бідолаха Пастух мусів відпокутувати свій вчинок; йогобили, над ним знущались. Але власники лану жида були поставлені перед доконаним фактом. Кілька покійників уже взяли „в посідання” той прилучений до цвинтаря ґрунт.

Школа і освіта

Чи була в нашому селі якась школа за часів польської королівщини? — не відомо. Знаємо що інше: після розбору королівської Польщі 1772 р. Галицьку землю прилучено до Австрії, а з нею і наше село. Я знаю, що австрійський уряд прихильно ставився до освіти народніх мас, наказав закладати по селах парохіяльні школи. Вже 1818 р. була парохіяльна школа в Слободі. Вчив дяковчитель. Оскільки шкільних будинків не було, то дяк учив у своїй хаті. Візитатор школи в 1827 р. писав про Золоту Слободу так: „Провадить школу в селі дяковчитель

Василь Домбровський вдоволяючо. Користали з науки 55 хлопців і 45 дівчат". Мій батько (народження 1850 р.) і кілька його ровесників та й старших ходили до сільської школи, цікавилися книжками.

1890 року в селі була заснована читальня „ім. Качковського", а згодом читальня т-ва „Просвіти". Хоча до 1860 р. не існувало обов'язкове навчання, однак мешканці Слободи заохочували до навчання своїх дітей. В 1900 р. записав мене батько до школи. Вона містилась у двірському будинку; в одній стороні була кляса, а через сіни мешкав економ чи двірський робітник. Власником двору був тоді жид Том.

У 1901 р. чи 1902 р. збудовано шкільний будинок з двома більшими клясами, та мешканням для управителя школи. Треба зазначити, що до цього причинився найбільше начальник громади Павло Мандзій — наскрізь чесна, грамотна, скромна людина. Завдяки його заходам, збудували також нову церкву та парохіяльний дім. Він зробив для села дуже багато, користувався загальною пошаною, а слави для себе не бажав. В половині 19 сторіччя парохом був о. Борусевич, в кінці 19 і на початку 20 сторіччя — о. Гавриїл Медицький. За нього засновано „Церковний склеп" мішаних товарів, що його добрі люди „розібрали" на борг. У 1904 р. став парохом о. Михайло Горбачевський, совісний і незвичайно енергійний. Він належав до староруської партії, читав „Прикарпатську Русь" але не перечив, коли його дружина, Марія, пренумерувала для себе „Діло" й „Нове Слово". З його почину в 1908 р. постала кооператива „Сила", що гарно розвивалась, але через нестачу фахових сил і контрольних органів, не могла втриматися так, як давніше „Церковний склеп" і самоліквідувалась. Про о. М. Горбачевського та його дружину Марію, як і про дітей Мирона та Софію, замужню за адвокатом д-ром Бриковичем з Тернополя, до наших часів згадують добрим словом усі Слободяни. Це була зразкова священнича родина: о. Горбачевський працював у всіх українських національних організаціях. Воєнні вітри розвіяли ту родину по всьому світі; отець парох помер 1912 року, похований в Слободі; син Мирон помер в Україні на тиф (служив при УГАрмії), похований в околиці Кам'янця Подільського, Софія з мамою померли і поховані в Нью-Йорку, а зять, д-р Брикович помер у котромусь таборі біженців у Німеччині. Нехай цих кілька слів доброї згадки ляжуть квітами на їх могилах, як вислів вдячності та пошани від нас усіх, Слободян. Земля їм пером! Незадовго по смерті о. Горбачевського парохом став о. Пик, але потім виїхав до Америки. У 1913 — 1917 рр. парохом був о. Орест Дурбак, а по нім о. Роман Добровольський, слабого здоров'я, тому часто його заступав наш односельчанин. о. Володимир Шанайда син нашого дядка, активного громадянина, диригента хору та духової оркестри в Слободі — Петра Шанайди. По смерті о. Добровольського у 1942 р. парохом став о. Володимир Шанайда. Він був у селі загально шанованим, активно працював у місцевих товариствах, мав веселу вдачу. Однак воєнні переживання, переслідування, навіть загроза смерті підко-

сили його здоров'я — помер 18 квітня 1963 р.

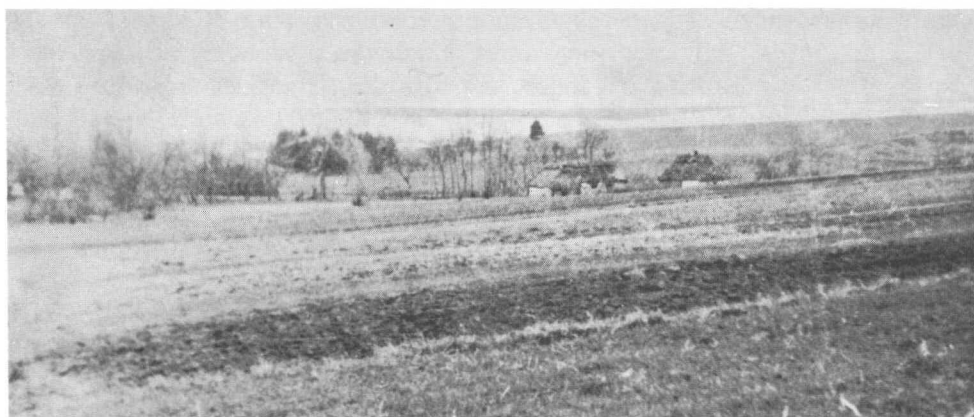
В переказах батьків про учителів у селі, згадували учителя Ференца. Мабуть він був вислуженим підстаршиною при цісарському війську. Ференц суворо відносився до учнів. Його єдиним переконливим „посібником” у педагогічній праці був міцний бук, чи палиця, бо мовляв, „наука не йде до голови без бука”. Батьки згадували, як то малі „ученики - мученики” за малі провини мусіли каратись голими колінами на гречаному зерні. Після Ференца вчителював Антін Літинський, потім його зять Іван Рижевський, який працював аж до своєї смерті, до 1929 р. Після нього управителем школи був Микола Зінко. З приходом большевиків у 1939 р. управителькою школи стала Марія Гуцал (зам. Коваль), з якою співпрацювали: Ірина Кічаківна (зам. Абрагамовська), Степан Гуцал, Петро Нагайло. То була семиклясна школа - семирічка, так зв. „неповносередня”. За німців у 1941 р. вона далі обернулась у „двоклясну школу”.

З усіх згаданих учителів найбільше проявив себе Іван Рижевський. Він працював не тільки в українських місцевих товариствах та установах, але був одним із засновників каси „Райфайзена” в селі, спонукував батьків, щоб посилали здібних дітей до гімназії та учительської семінарії. Перед приходом Рижевського, в селі був єдиний учень Кіналь, що закінчив гімназію і став священиком. З приходом Рижевського і кол. австрійського жандарма на пенсії Тимотея Старуха, почалася для Слободи нова ера на освітньому та політичному полі. До гімназії пішли: Михайло Західний (згодом адвокат у Бережанах), Захар Орун (як священик, виїхав до Америки), Петро Орун, Павло Головатий, Мирон Горбачевський, Володимир Гуцал, Павло Гуцал, Микола Старух (священик в Америці); до учительської семінарії пішли: Марія Гуцалівна, Анна Возьна, Андрій Мандзій, Степан Гуцал. Завдяки спонуці Рижевського, вже перед першою світовою війною чимало селянських дітей пішло до шкіл. По війні пішло ще більше дітей до середніх шкіл, гімназій, учительських семінарів, торговельних шкіл — було приблизно 200 учнів у школах різного типу, а Золота Слобода нараховувала тоді яких 2.000 мешканців.

Не знаю, хто був засновником читальні „ім. Качковського”, але вона якийсь час була діяльною. З приходом до Слободи Тимотея Старуха, було закладено читальню „Просвіти”; її першим головою став Т. Старух. Пригадую, що належали до неї Тома Гуцал (довголітній писар), Семко Решніцький, також довголітній бібліотекар, Лев Процишин — скарбник, Петро Шанайда — диригент хору, а між членами були: Григорій та Іван Гуцали, Микола Орун, Ілько Орун, Юрко і Лавро Гадачі, Федько Завадівський, Дмитро Меленчук (старший) і Дмитро Меленчук (молодший), Олекса Кіналь, Андрій Бонковський, Кирило Криса, Василь Кіналь, Ілько Костів, Максим Гайдук, Пилип та Ілярій Будники, Гринько Богай, Лев Васильківський, Данило Мандзій, Михайло Кіналь, Іван Корпак, Федько Ткач, Йосиф Ковалів, Данило

Головатий, Павло Чух та інші. Читальняна домівка мала пристанок у Миколи Оруна, Льва Процишина, Степана Франкевича й інш. На сходинах членів відбувалось голосне читання газет і книжок.

Перша вистава аматорів-читальників звалася „Свято Миколая.” Молодь зорганізувала руханково-пожежне товариство „Сокіл”, під проводом Михайла Гуцала, Ілярія Кіналя, Ілярія Будника. Згодом при читальні постав активний аматорський гурток під керівництвом дир. школи І. Рижевського. Виставу „Тимко капраль” вперше показували в 1905 р. у сінях старої корчми. До читальні горнулись дедалі більше громадян. Почали цікавитися і виборами до повітової ради, чи до сойму. Старух організував у селі і в повіті передвиборчі віча. Дехто з селян, як Василь Кіналь, Кирило Криса, Томко Гуцал, Павло Чух та інш. брали активну участь у передвиборчому русі. Життя кипіло. Це був час боротьби за права українського народу. Загинув Каганець, впав у відплату від кулі Мирослава Січинського, намісник граф А. Потоцькі у Львові; в боротьбі за український університет у Львові, загинув від польської кулі студент Адам Коцко; сотні університетської молоді демонстративно голодують у львівській тюрмі; лунає бойова пісня „Ми гайдамаки”, що нею захоплюються і старі і молоді... Патріотичне піднесення... зацікавлення національним питанням зростає. Люди купують книжки, газети, у читальні не вистачає газет. У селі є вже передплатники, найбільше газети „Свобода”, „Нове Слово”, дехто купував і „Громадський Голос”. Під проводом Т. Старуха здійснено в селі два великі рільнічі страйки проти фільварку. Дідич спровадив військо, яке квартирувало на фільварку. Старух рішуче обороняв фільварочну службу та робітників. До того часу фільварок платив у жнива 15-тий сніп, але після страйку мусів платити 8-ий. У 1908 р. закладено кооперативу „Сила”, в якій були дуже діяльними дир. Рижевський, о. Горбачевський, Ілько Костів, Петро Шанайда, Лев Васильківський, Григорій і Тома Гуцали та інші. Старух організує „Комітет будови читальні”; як начальник громади, здійснює громадську ухвалу, на основі якої старшина читальні „Просвіта” купила площу в громади під будову читальняного дому, здається за 5 корон. Старух був тоді вибраний послом до австрійського парламенту у Відні. Його заступником у громаді був Василь Кіналь, і він взявся за будівництво: організував виріб цегли, так зв. сирівки, придбав камінь, пісок, вапно та будівельний матеріал, взяв позику в „Щадниці” в Перемишлі даючи особисту поруку. 1909 р. будову було закінчено. Стояв дім, довжиною в 22 метри, шириною в 9 м., театральною залю, приміщенням для громадської канцелярії, для каси „Райфайзена” з приміщенням для читальняної крамниці з магазинами. Крамницю винаймав тоді Андрій Бонковський. Посла Старуха про усе інформовано, що діється в громаді, він давав поради і вказівки. Каса „Райфайзена” стала справжнім добродійством для села, і тому гарно розвивалася до часу першої світової війни, що знищила розпочате діло. Душею каси був

Село Слобода Золота, вид на частину села „Зашипітку”.

Доріст при чит. „Просвіти” в Слободі Золотій у 1937 р.

Частина села Слободи Золотої. Вид на поля у жнивний час.

Родина пароха Слободи Золотої о. Романа Добровольського перед парохіяльною церквою.

Під час німецько-більшевицької війни в 1941 р. знищено церкву, приходство, частину села, сади, поля воєнними діями.

Дім чит. „Просвіти” в Слободі Золотій, де відбувалися вистави, концерти, відчити та поміщалась бібліотека.

Тома Гуцал, з ним успішно співпрацювали дир. Рижевський, Ілько Костів та ін.; головою надзірної ради був посол Т. Старух.

Болячкою в селі була корчма, через яку не один господар став жебраком. Вже за пароха о. Медицького ведено акцію проти пиятики, на проповіді в церкві отець закликав до тверезости, відбирав присяги щоб не пили горілки тощо. На згадку про ті заходи, був поставлений на громадському майдані залізний хрест із зазначенням — 1871 рік. На тому місці побудовано 1909 р. читальняний дім, а хрест перенесли на парохіяльний город, що стояв ще до другого приходу большевиків. Корчмарем був Янкель Ліппе, мав корчму і торгівлю мішаним крамом та продаж тютюну, чи як тоді казали — трафіку. Мав він і своїх прихильників, найбільше таких, що за ковнір не виливали. Коли ж заклики з церковного амвону, ані навіть присяги стримуватись від пиття мало що допомагали, довелося вдались до суворіших заходів. Проголошено бойкот корчми в селі. Цю акцію вели дир. Рижевський, о. парох Горбачевський, Василь Кіналь заступник начальника громади, та Кирило Криса. Біля корчми поставлено будку з дощок, і там Кирило Криса продавав горілку в пляшках. Для налогових пияків це не було зручною справою, бо найменша пляшка містила в собі 1/4 літра, та й куплену горілку треба було випити або на дворі або десь у хаті, бо у будці було заборонено. Знова йти з нею до хати — теж небезпечно, баба з кочергою ждала... Дехто „хитрував” — заходив до корчми задніми дверима і там вже собі не жалували... Налогові пияки, що й сором погубили, заходили таки серед білого дня. Корчмар мав мало гостей, але міг ще втриматись. Щоб засоромити впертих пияків, о. парох стояв з ранку до полудня на своєму городі, звідки виразно бачив вхід до корчми, знову ж по полудні дир. Рижевський мав „стійку” на шкільному городі. Так то, увесь Божий день ніхто не міг незаметно „просмикнутись” в корчму. Ця метода „стійок” відвернула п'яниць від корчми; соромились вони і церковних проповідей. Тоді корчмар взявся й собі „на спосіб” — повідомив „своїх, що буде продавати горілку вночі через бічне віконце. Дійсно, вечорами ходили „свої” по горілку як по свячену воду... Арендар затирав руки, гладився по бороді, та не довго. Кінець тому поклато місцеве парубоцтво. Гурт ставав недалеко корчми, виспівуючи пісеньку, яку колись співали пияки при чарці:

„Стоїть корчма над болотом
Та покрита — воколотом,
Ой ти корчмо, ой княгине
Моя праця в тобі гине !

Що я своїй праці пропив,
То бувбим тя взолотив,
Мої діти були б мов панята,
Тепер ходять як пєсята.

Ой пив же я в понеділок,
Пропив же я всьой присівок,
Та й не жаль ми за тим,
Бом ся добре напив.
І не буду жалувати,
Бо ся люблю напувати.

Ой пив же я у вівторок,
Пропив же я снопів сорок,
Тай не жаль ми за тим...
Ой пив же я у середу,
Пропив же я всю череду,
Тай не жаль ми за тим...

Ой пив же я у четвер,
Пам'ятаю як тепер,
Та не жаль ми за тим....
Ой пив же я у п'ятницю,
Пропив же я всю пшеницю,
Та не жаль ми за тим....
Ой пив же я у суботу,
Тай пропив там всю роботу,
Та не жаль ми за тим....
Ой пив же я у неділю,
Тай пропив усю надію,
Та не жаль ми за тим"....

Заходи парубоцтва дали добрі висліди: навіть вперті „звеличники” корчми, шанували парубоцтво хоча б тому, що кожний із хлопців мав під полою переконливий „аргумент”. До корчми із слобідських людей вже ніхто не заходив. На чотирьох кінцях села розліплено повідомлення, що мешканці села бойкотують корчму та просять переїзних туди не заходити, і чужі, сторонні люди здебільшого приєднувались до тої акції. Врешті-решт арендар продав свою загороду і переселився до Тернополя. Ще перед першою світовою війною, ота корчма, що від часів панщини загорнула немало людського дорібку і спричинила чимало плачу, нещастя і нужди — стояла пустою. Площу де стояла корчма, разом із мурами льоху, купила читальня „Просвіти”. Головою читальні був тоді Михайло Перцак. Він зфінансував купно тієї площі від власника фільварку, заплативши йому за неї понад 100 доларів. Виділ читальні повернув йому ці гроші через 2 - 3 роки пізніше.

Приблизно в 1910 р. посол Старух заснував товариство „Січ”, а при ньому — духову оркестру. Капельником був спочатку Едельман, згодом диригував дяк Петро Шанайда. Оркестра грала в церкві під час Богослуження, виступала на різних національних імпрезах. Ама-торський театральний гурток із своїм режисером дир. Рижевським під-

Поляки підсуваючися до Слободи, побоювались — не знали, що їх там чекає, тому вже з-під козівської станції почали обстрілювати Слободу з гармат, а коли ввійшли в село — почалася Содом і Гомора! Спалили декілька господарських загород, між ними Василя Шевчука і Кирила Криси. Останній з родиною, дир. Рижевський та ще кілька господарів подалися за відступаючою УГАРмією за Збруч. Там в околиці Ярмолинець померла на тиф дочка Криси. Несподівано наскочив польський військовий відділ і заарештував Крису. В Слободі Золотій польська окупаційна влада заарештувала: Михайла Юськевича, Мандзія, Пилипа Максимішина, Євдокію Вовк. Всіх, разом з привезеним К. Крисию тримали у в'язниці в Бережанах. По якимсь часі Пилипа Максимішина і Євдокію Вовк звільнили, а Крису, Юськевича і Мандзія засудили. Криси, що дістав 6-літню кару тяжкої в'язниці, за якийсь недовгий час по засуді, помер у в'язниці св. Хреста. Два інші відбули кару в Бережанах.

Поволі життя почало нормалізуватись. З польських в'язниць поверталися заарештовані в перших днях окупації між ними дяк Петро Шанайда, відсидівши у в'язниці в Бережанах півтора року в так зв. слідстві, яке припинено. В селі усе було понищено. Дім читальні без вікон і дверей, нічого не залишилося з обладнання. Почалася відбудова. До будівельного комітету ввійшли: Степан Гуцал, Іван Гуцал, Лев Процишин, що відремонтували ґрунтовно весь читальняний будинок. Мешканці села, дарували збіжжя чи що інше на заплату мулярам, а всіє допоміжну працю самі виконали. Окупанти не дозволили відновити товариство „Січ”, тому давніші члени та інші громадяни заснували нове т-во „Луг”. Самовільно переводять окупанти конскрипцію (список населення), потім набір молоді до польського війська. Село — те все бойкотує, ніхто до цієї конскрипції не йде, молодь живе на полях, щоб не потрапити в руки поліції. При виборах до громадської ради, Слободяни забирають одним фронтом усі місця 40 радних громади. Не поміг спротив польських колоністів з Пłosкої, що адміністративно належали до Слободи. Мабуть за те й заарештували Андрія Мандзія — голову читальні, Івана Рижевського — директора місцевої народньої школи, також сина сл. п. Кирила Криси Михайла, і Володимира Гуцала. По якимсь часі усіх їх звільнили. Окупанти вдають, що вони дуже сильні „спренжисті”, а по селах горять скирти. У Золотій Слободі вперше від найдавніших часів — згоріла двірська стайня. В село прибуло 30 польських поліцаїв з комісаром. Порозкидали людям стіжки та стріхи, декого потурбували і тоді знищили філію кооперативи „Дніпро”.

У 1930 році не минула і нашого села ця злочинна „пацифікація”. Приїхало в село 80 поліцаїв, а всі напідпитку... Декому, хто мешкав на східньому кінці села (між ними і автор), пощастило втекти майже з рук поліції. Заарештували в першу чергу тих, кого мали на списках. Потрапили їм до рук Степан Деренг і Михайло Тупісь, обидва кол. УСС, які й померли від катувань польських поліцейських злочинців! П'яні поліцаї били кого попало мужчин і жінок, нищили що було можна, а

вкінці й добре крали. Повернувшись додому, автор застав таку картину: підлога в кімнаті зірвана, подушки, сінники порвані багнетами, одяг подертий, шафа розламана, яких 5 кіп розбитих яєць на долівці. Стареньку тещу, поліція била по руках, коли рятувала яйця від знищення, а тестя приневолювали рубати підлогу в хаті; дружину били по лиці та в груди, бо не хотіла говорити по польськи. Знищивши, що можна було, з'їли ще дві курки для „підкріплення”. Подібні спустошення були скрізь у селі. Особливо знищили заліз читальні „Просвіти” і кооперативу „Дніпро”. Зловлені селяни мусіли під загрозою биття — сокирами рубати долівку, стіни, сцену, одвірки, дерти декорації, засло-ну, а поліцаї знищили бібліотеку. При нищенні споживчої кооперати-ви, що відбувалось в присутності крамаря Івана Бригідера, поліцаї „пацифікували” до кишені — ковбасу, чоколяду, цукерки і інші цін-ніші товари, а решту — висипали на долівку, на те повкидали цілі копи яєць та полили їстивною та машиноюю оливою. Не могли від-чинити бочки з нафтою, хоч як старались. Шкода кооперативи дося-гала понад п'ять тисяч злотих. Коли вже ті лицарі розбою відходили, на стінах читальні із-зовні квачем написали: „вулиця маршала Піл-судского”, а на бічній стіні: „вулиця Ридза-Сміглого”, і такий „куль-турний” правдиво польський двовірш:

„А там гура, там доли́на, в д . . . бендзє украї́на”!

Побешкетувавши такими злочинними діями, забравши підводи, щоб проїхати на дальшу „роботу” в інших селах, забралася банда зі села.

Приватні купці — українці і жи́ди.

Позбувшись згаданого вже корчмаря Ліппе, та одного-двох купчи-ків-жидів із села, відносини між українцями і жидами були непогані. Годі заперечити, що це вже не були ті люди ані ті часи, коли жи́ди зна-ли й уміли наших людей матеріально використовувати. Ті часи нале-жали вже до історії. Тепер напроти нього стояв письменний і розумний український громадянин, який вже розумівся на цінах, купнях, прода-жах, знав що то є біржа, знав вартість гроша. Але по жидівській сто-роні, ще тут і там старі типи злодійсько-шахрайські існували і за на-ших часів.

Були в селі ще й такі купчики, що купували від малолітніх хлопців за безцінь крадені речі, як збіжжя прядиво, муку, дріб і яйця. Бать-ки таких хлопчаків не дуже приязно дивились на таких „сусідів”, що і дітей деморалізували і наносили матеріальної шкоди, тому й зчи-нялись сварки. Коли ще автор був малим хлопцем, то він з ровесника-ми нераз гукав вслід Мехлеві Гліку: „Мехель купіть бузька!” Мехель завжди був зрівноважений, і відповідав: „Давай сюди”. Під час „та-ких” розмов Мехель ішов собі далі, а ми знова: „Мехель, купіть ворону, горобця чи якогось іншого птаха” — а він все: „Давай сюди”, і тим нас роззброював, але коли йому вже було того забагато він спинявся і погрожуючи паличкою, кричав: „А ти бенькарт якийсь, вмєш Отче

наш”? На це вже ми не вміли відповісти і це нас роззброювало. У слід Мехлеві кричали й наші наступники і не без причини. Він був одним із тих, що купували і далі перепродували з добрим зиском крадені речі. Однієї ночі, коли Мехель міцно вже спав, хтось постукав у вікно. Мехель підійшов і побачив знайомого парубка, що не раз ночами стукав у вікно, приносячи крадене добро в батька. Тим разом парубок запропонував Мехлеві купити гусака, якого мав в мішку. Трансакція довго не тривала, обі сторони були задоволені; парубок, що позбувся гусака, хоча й не за дуже великі гроші, а Мехель взявши мішок з гусаком через вікно – відчув у руках добру вагу і вже в думці радів добрим заробітком з того „інтересу”. Жид випустив птаха в темних сінях, і віддав порожній мішок. Коли Мехель раненько заглянув у сіни, він помітив, що той гусак має дуже довгі ноги і дзьоб ... а в сусіди парубка пропав з гнізда один молодий бузьок! Від того часу насміхалися старші та й молодші з Мехлевого „гешефту”. Але він далі робив подібні „інтереси”.

Після першої світової війни, першим нашим приватним крамарем, який відчинив крамницю мішаних товарів, був Данило Кравець. Хоча сам неграмотний, він з допомогою письменних членів своєї родини, довго вів свою торгівлю і таки добре на ній заробив. В 1922 р. Степан Гуцал та Андрій Мандзій відкрили торгівлю мішаних товарів. Згодом лише Степан Гуцал вів цю торгівлю, до того ж постачав опалове дерево і вугілля, заготовляв вагонами картоплю, іноді й збіжжя. В 1923-24 рр. постала кооператива „Дніпро”, з молочарнею при ній. У 1928 р. Степан Гуцал створив спілку, що збудувала моторовий млин, але через незгоду спілників, його через кілька років придбав собі Іван Фукс. За большевиків той млин націоналізовано, і як доносять, він працює ще й сьогодні. . В період між двома війнами 1930 - 1939 рр. появились різні торговельні підприємства в селі, що були в руках українців. Михайло Медвецький мав крамницю мішаних товарів, збирав з молока сметанку і виробляв масло. Подібну торгівлю вели Степан Тучапський і Михайло Райца. Спілка – Михайло Будник, Михайло Машталір і Степан Дерень (молодший), торгували шкірою на взуття та галянтерією. Степан Головатий з Дмитром Волощуком, потім з Павлом Гуцалом та іншими спілниками, мали склад будівельного матеріалу, вугілля та опалового дерева. Степан Гуцал замкнувши свою крамницю мішаних товарів, працював як замісник секретаря у збірній громаді, згодом спільно із Степаном Купранцем відчинили м'ясарню, що добре розвивалась аж до приходу большевиків.

Були в селі й купці - жиди. По війні торгував збіжжям, бараболею, сіном та соломою Лейба Шварцберг. Мав до 40 моргів землі, провадив теж молочарню. Вольф Шпац з зятем торгували галянтерією та скуповували яйця. Мортко Гамер із синами торгували чим попало, а тихцем продавали горілку; Янкель Гамер, Копел Гамер і Ріш торгували рогатою худобою; Вольф Шатен різав телята і торгував м'ясом; Нахім Шляхтер провадив склеп мішаних товарів та тютюнових виробів а Н.

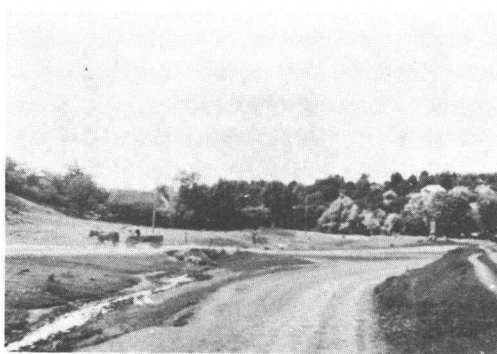
Небель торгував кіньми. було теж кілька жидівських родин, які торгівлею не займались. Всі жиди разом з власниками фільварку, мали свою божницю, вибудовану звичайну хату з підлогою, криту бляхою.

Жиди, коли говорити про українсько-жидівське співжиття, почували себе вигідніше по боці панівної нації і стало себе задекларовували беззастережно по стороні польських державних інтересів. При виборах до сойму, вони голосували за польських кандидатів. У шкільному плебісциті в Золотій Слободі саме завдяки жидам — школа була утравістична (двомовна). Жиди не пам'ятали, чи не хотіли пам'ятати, що жили серед українського моря, що їх матеріальні інтереси від того моря є залежні, що їхні діти дружать з українськими дітьми, та що багато їхніх дітей навіть не знають польської мови.. Таке нерозважне поступування жидів, насторожувало українське населення. І хоч ці відносини між українцями і жидами за часів польської окупації були досить добрі, то все ж не такі дружні, як за австрійських часів.

Про відношення органів безпеки, тобто польської поліції до українців та українських установ, мабуть шкода довго розводитися, зрештою таке поступування було їй наказане, і кожний з поліцаїв мусів виказуватися своєю „службою”, кілька разів у місяць чи то когось заарештував, кілька разів записав на кару, і кілька разів зробив на кого то донос. Там десь витікала гноївка, там пес не був прив'язаний, там пліт не побілений, там не побудовано „славойки” (виходка), там десь відчепилась від воза табличка з прізвиськом власника, десь посварилися два сусіди — ого ! „заклучене спокою публічного”, там знову занюхав дим з бакуну, що його господар на власний вжиток посадив між кукурудзу — (тютюн був державною монополією) — за все те зараз же сипалися грошові карі зі староства, як з мішка св. Миколая. А за гроші було дуже важко. Коробка сірників коштувала стільки, що два яйця. Яйця — це єдина валюта в селі. Але де ж їх стільки набрати, коли на господарстві 20 - 30 курок, та й не всі несуться. Тому люди почали виробляти для себе запальнички, а це була нова притока для поліції, їх вилапували, та вимагали оплати 10 золотих від запальнички. Треба знати, що сірники були шведською монополією в Польщі, і не було в їх інтересі, щоби люди послуговувались запальничками, тому й наложено податок 10 зл. від запальнички. Між поліцаями були справжні „специ” від цього діла. Ішов собі селом спокійно, ще й усміхався із сигареткою в устах, підходив до стрічного чоловіка і просив вогню, мовляв, забув запальничку взяти... добродушний чоловік витягав свою запальничку — та поліцай вже мав її в руці та жадав оплати податку 10 зл.! Не було багато таких, що могли платити всякі драчки по 10 зл. — це ж був корець жита! Таких поліцаїв називали „запальнічка” і один другого остерігав перед ними. Але й між ними траплялися чесні люди, хоча це були „білі круки”. Таким був мабуть ще з австрійських часів командант постерунку в Козові Ляховські, який згодом сам зрезигнував зі своєї посади, щоби не бачити й не брати участі у незгідних із законами діях польської поліції.

Родина о. Володимира Шанайди, слобідського земляка, і гості.
Господар дому стоїть посередині в дверях.

Село Слобода Золота, вид на хати і господарства від сторони „Керничок”.

Існувала ще польська організація під назвою „Стшелєц”. В Слободі її не було, бо де ж взяти поляків до неї, в селі їх не було. За те вони були на колоніях і належали до „Стшельца”, мали зброю і робили військові вправи, бо це була парамілітарна організація. Не було ніколи спокою від окупантів, все щось знайшли і все до чогось причіпались, щоб лише дошкулити, а головню, щоб люди пам’ятали все про те, що одні мають панувати а другі – служити ! Тому незабаром заборонили дальшої діяльності т-ва „Луг”, потім закрили читальню „Просвіти” і врешті до Берези Картуської вивезли Петра Гуцала і Степана Гадача, мали забрати ще й Михайла Ткача, але він щасливо „зникнув”. Коли ж поліція надто ставала йому на п’яти, він переказав відверто, що живого їм не взяти, та перед тим не одного „почастує” – хай стережуться! Це допомогло, бо хоч далі був в силі наказ арешту, то поліцаї не могли його ніде стрінати.

Першого вересня 1939 р.! Війна! Раненько німці вдарили на Польщу! Поліція в Слободі пильнувала, щоби покликані йшли до війська. Але ніхто не хотів йти, та про те явно заявляли поліції як Ілярій Іваськів, Зенон Скалацький та ін., мовляв „за що маю воювати, чи за те, що не дозволяєте нашим дітям вчитися? Чи за те, що направо й наліво насадили нам мазурів-колоністів, а нашому чоловікові ні шматка землі не дали купити?... Поліцаї вдавали, що не чують... але чи може прочували свою незавидну долю, чи таки напав їх страх за себе і родину – заховувались досить пристойно і так дуже нікого більше не чіпали.

Одної днини, десь біля 2-ої год, по полудні, осів на пасовиську поблизу цвинтаря, німецький літак. Селянин Сяніцький розмовляв з пілотом, який поволі вийшов з літака і почав розпитувати, що нового, частував сигарками. Хоча поліція була в селі, ніхто не поспішав до літака, натомість подались поза село в протилежний бік, тут щось трохи постріляли і зникли. Свій обов’язок „виповнили!”.. Летун спокійно через кілька хвилин застартував і полетів до своїх.

Незабаром прийшли большевики. Почались мітинги. Фільварочну землю і все добро на фільварку поділили між місцевими мало і безземельними селянами. На початку 1940 р., а може й скоріше, заарештували Михайла Будника, Мирона Бойкевича, Кіналя с. Олекси, двох синів Михайла Осадчука, Ореста Волощука та ще кількох, яких імена призабуто. Почались вивози: перших вивезли Михайла Филипа, дружину Гната Кравця з немовлям, Петра Богая, Степана Будника, Ілярія Коцюбку, Ілярія Сидорака, Катрусю Шанайду, замужню Чикало. Московські вороги засудили на три роки важких робіт, чесних і працьовитих кооператорів Василя Чарківського, Ілярія Іваськова та Ілярія Машталіра. Проти цього присуду внесено відклик, два останні повернулись додому, а Чарківський із виснаження там таки загинув.

У липні 1941 р. німці прогнали большевиків. Нові „визволителі” почали вивозити молодь у Німеччину на роботи. На місце колгоспів,

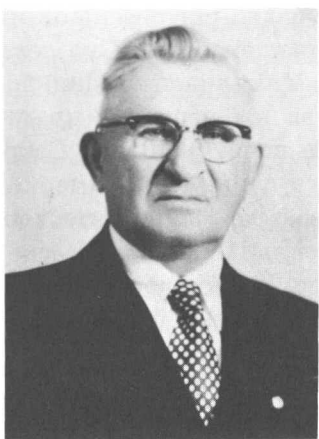
постали „лігеншафти” - фільварки. Німці очевидно провадили важку війну для себе і свого „лебенсрауму” а не для того, щоби нам повернути державу, як дехто сподівався. В скорому часі вийшла на верх правда, що все для німців „нур фюр дойче”, та що вони є вищою расою за всіх, а ті „всі” будуть німцям служити за невільників. Потім почали брати молодь до так зв. „бавдінсту”. Ховались молоді хлопці і дівчата де лиш могли перед новим „добром”. Народ склав про той „бавдінст” таку саркастично-гумористичну пісню:

„А в бавдінсті добра зупа, — літра води, одна крупа.

Пише Сталін до Гітлера, — жорна мелять як холера !

А Гітлер му відписує, що всі жорна покасує ”. . .

Це була пісня про сумну дійсність. Та без огляду на все, народ тримався міцно, рятували люди один другого чим могли. В 1942 і 1943 рр., коли на Підкарпатті була велика повінь і майже увесь урожай знищила, а голод гнав людей за хлібом, мешканці Слободи як могли, так нещасним допомагали харчами. Давали зерно, муку, хліб, картоплю. Але хвиля голодних не спадала, а напливала й далі на Поділля. Така самаританська поведінка — зовсім не подобалася німцям, тим всіляким жандармам та „баншуцам”, вони просто відбирали від тих нещасних випрошене добро, та безжально їх побивали. Одного пізнього вечора надворі лив дощ, мов із відра. Раптом ми почули чийсь голосний плач. Дружина накинула хустку, вийшла на подвір’я і через кілька хвилин привела 8-10-річного хлопчину. Він розповів, що прийшов з Підкарпаття з людьми свого села, щоб випросити хліба але від них відбився: почав падати дощ і він розплакався бо у вечорі нічого не бачив через „голодову сліпоту”. Дружина перебрала хлопця в сухе, напоїла молоком обмила і поклала спати. Ми раділи ним і радили, щоб залишався з нами. Рано попоївши, він вже сміявся, і був згідний залишитись. Та коли його односельчанин випадково зайшов за хлібом, вже не було сили хлопця затримати! І не дивниця. Своє, близьке й рідне хоча й бідніше — таки найдорожче! В ті часи українські допомогіві Комітети звернулися до населення Поділля з проханням рятувати дітей з Підкарпаття від голоду. До Козови приїхав цілий транспорт дітвори під проводом відпоручника УДКомітету зі Стрия. Всі села збірної громади Козови відповідно до своєї спромоги брали дітей. Золотій Слободі припало тоді 82 діток. Усі, що брали дітей, були зобов’язані не тільки годувати їх і зодягати, а й посилати у школу, виховувати, як свою рідну дитину. Можна сказати, що всі сумлінно виконали свої обов’язки, утримували малих, ще й допомагали їхнім батькам, коли ті приходили навідуватись до дітей. Між тими дітьми був один хлопець, якого взяло до себе бездітне подружжя Сильвестер і Євгенія Шиманські. За згодою батьків дитини, Шиманські взяли його за свою дитину. Післали до школи в Слободі, потім у Німеччині й Америці, де пильним навчанням добився високої освіти. Нині це дорослий мужчина, одружений, працює як інженер у важливій американській фірмі; його прибрані батьки також іще працюють у Боффало, Н. Й.

ВАСИЛЬ ШАНАЙДА

**один з найстарших — найбільш заслужених українських піонерів
у Північній Америці**

Бережанський земляк Василь Шанайда, вийшов з відомого і щиро-патріотичного роду Шанайдів, що осів у селі Криве, а друга частина цього роду осіла у селі Слобода Золота. Народився він 16 березня 1883 р. в селі Криве. Його батьки Олекса і Катерина, господарювали на своєму не надто великому господарстві, але вони дбали про освіту своїх дітей, розуміючи значення науки для їхнього майбутнього. Малий Василько пильно вчився, ще й виявляв велику охоту до співу, маючи гарний дзвінкий голос. Малим хлопцем співав у своєму селі під час відправ у крилосі. Коли було йому 14 літ, переїхав до села Жовчева вчитися у дяко-вчителя співу, дяківства та диригентури. Після трьох років навчання, його призначено помічником дяка у відпустовій місцевості Зарваниці. У той час дяком у Зарваниці був Олександр Борецький випускник музичної консерваторії, визначний диригент місцевого хору. Зарваниця була улюбленим відпустовим місцем, там постійно жили три наші священики, які від рана до пізнього вечора були зайняті в церкві всілякими відправами для прочан. Добра це була школа для молодого і здібного Василя Шанайди, добрих мав учителів і вже по двох роках практики, парохія Зарваниця видала йому свідоцтво іспитованого дяка, за підписом пароха о. Петра Білинського.

Отримавши добре свідоцтво, переїхав молодий дяк Шанайда на самостійну працю дяка і диригента хору в село Купчинці. Село мало гарний хор і духову оркестру, якою диригував місцевий учитель Блажкевич, а коли він переселився до села Денисова, хор перебрав молодий дяк Василь Шанайда. Звідти він перейшов на становище дяка в село Дитятин, Рогатинського повіту, потім до села Богатковець, Підгаєцького повіту, до містечка Микулинець, вкінці до Хмелиськ, Скалатського повіту, де крім дяківства вів церковну крамницю. Не судилося йому довше там побути, бо на початку 1910 р. Секретаріят першого Єпископа у ЗСА покликав його приїхати до Америки на посаду учителя української мови і письма, дяка і диригента хору.

У червні 1910 р. Василь Шанайда був вже у Філядельфії, у Преосв. Кир Сотера Ортинського. З його доручення став дяко-вчителем у місцевості Авбурн, Н. Й., з платнею 30 дол. місячно. Згодом був дяко-вчителем у Ютиці, де одружився і де народився його перший син. За якийсь час перебрався до місцевості Ембріч, Па., вкінці був дяко-вчителем при церкві св. Івана Христителя в Дітройті, Міч. Це була його остання посада дяко-вчителя, бо через великі видатки на навчання дітей — мусів перейти до Форда; осягнувши пенсійний вік, перейшов у 1953 р. на пенсію і проживав на власній фермі в Розвілл, Міч. У 1955 р. покликав Господь до себе його дружину, та цей удар долі не зігнув його, він далі брав активну участь у громадському житті, як передовий член різних українських установ. У 1963 р. сповнилося йому 80 літ трудовитого життя, і з тієї нагоди діти і приятелі святково відзначили небуденний ювілей. Засівши за прибрані столи, у своїх промовах бажали йому здоров'я та довгих літ. Зворушений Василь Шанайда відповів: „Я радію і дякую Богу, що прожив 80 літ та бачу вас, моїх дітей і приятелів біля себе, а буду ще жити, поки Бог мені призначив!“

Василь Шанайда виявив себе розумним і завбачливим батьком. Знав і розумів значення науки і знання взагалі, а особливо у ЗСА. Хоч як тяжко доводилось, бо ж заробітки в тих часах не дуже були великі, доклав найбільших старань, щоби дати дітям найвищу освіту і найкраще знання. Найстарший син Михайло закінчив дітройтський Технологічний Інститут, одержавши ступінь інженера-архітекта. Другий син, Роберт-Богдан, закінчивши студії інженерії Вейнського університету, одержав диплом реєстрованого інженера-землеміра. Інші діти дістали також відповідну освіту. Недавно англомовна та наша українська преса повідомляли, що внука Василя Шанайди, 17-тирічного Р. Будку, учня „гай-скул“-у, вибрано з поміж усіх середніх шкіл стейту Мічіген — делегатом стейту на педагогічну конференцію до Вашингтону, а пізніше на поїздку до Європи для вивчення справи шкільництва та університетів. Це вже третя генерація цього роду.

Бачимо, що життя Василя Шанайди не було легким, що не раз мусів він напружати всі свої сили й енергію, щоб утримати на поверхні життя численну родину. Великі були і його обов'язки, бо в церкві і в

школі, а вечорами працював диригентом з хором, чи готував якусь виставу. Та його енергійна вдача шукала ще й інших ділянок суспільно-громадського життя, де могла б відповідно виявитись. Він заснував не один аматорський театральний гурток чи то при церкві, чи при іншій установі; давав вистави, що поглиблювали національну свідомість української спільноти; дописував до української преси, як активний член різних установ, брав участь у всіляких зборах, нарадах чи засіданнях, всюди служив доброю радою і своїм грошем. Василь Шанайда брав участь в організуванні ЗУАДК-у, для рятування нашої політичної еміграції, не жалюючи щедрих датків, спонзорував приїзд скитальців до ЗСА. Він виявив себе і політично, допомагаючи Українському Конгресовому Комітетові постійними датками у його праці. Багато установ вдячні йому за матеріальну підтримку. Він був фундатором першої української вищої школи в стеїті Мічіген, допомагав хорам, особливо ж „Трембіті”, а коли українська спільнота вирішила поставити пам'ятник нашому Кобзареві у Вашингтоні — подарував на це значну суму. Багато вже тут народженої молоді, завдячує йому знання своєї мови в слові і письмі, своєї історії, народніх звичаїв; усіх він навчав любити свій край — свою Україну. Все життя стояв твердо на національних позиціях, облудна пропаганда московських прислужників ніколи не мала до нього приступу, бо він був розумним та свідомим сином свого народу.

Про Василя Шанайду писав о. Петро Чавс в „Америці” ч. 202, в 1962 р., у статті „Розсипані перли”. Даймо слово авторів: „Випадково вдалося мені познайомитись з приватною бібліотекою п. Василя Шанайди, колишнього дяко-вчителя при церкві св. Івана Христителя в Дітроїті, а відтак робітника у фабриці Форда у цьому ж місті. І чого я в цій бібліотеці не знайшов! Сотні книжок різного змісту, як історичного, релігійного, церковного, белетристичного та сценічно- побутового; надто багато нот друкованих і писаних, цілі партитури і на окремі голоси, понад 40 самих Літургій різних композиторів, а до того й партитури різних опереток. Надто знайшов я багато часописів в українській мові та повно відтинків з часописів у яких описана доля наших поселенців, чи їхня повна посвяти праця для загального добра українського зарібкового поселення в Новому Світі. Також знаходиться там велика збірка календарів різних видань, починаючи від 1907 р., в яких міститься багатий матеріал з нашої історії, розвитку нашої Церкви в заморських країнах. Навіть є в ній збірка українських поштових значків та українських грошей з часів Української Народньої Республіки”.

Оті книжки, ті партитури, тих 40 Літургій різних композиторів і уся бібліотека Василя Шанайди — це ті розсипані перли! Чи ж треба до цього будь-що додавати? Здається все говорить само про себе! Василь Шанайда був справді передовим українсько-американським піо-

нером, високо культурною людиною, що виконала усі обов'язки супроти своєї Церкви, Родини, Народу і своєї Батьківщини ! Таким земляком можна похвалитись !

На превеликий жаль членів Комітету, покликав Його Господь до себе, щоб відібрав належну нагороду за всі добрі вчинки, довгого, трудолюбного і праведного життя. Помер Василь Шанайда в дні 15 травня 1967 р., закінчивши 84 роки життя. Залишив у смутку численну родину, синів, дочок та внуків, що підуть слідами свого праведного батька і діда.

Хай же з Богом спочиває! Вічна пам'ять Бережанському Землякові на вільній американській землі !

Односельчанин

До старинного Манастирка серед лісницьких лісів, кожного року приїздили на відпуст Преображення Господнього (Спаса) в дні 19 серпня, багато прочан з Бережанського і сусідніх повітів, для молитви, опісля розваг та налюбуватись чудовим довкіллям серед горбків, дерев і пахучого повітря.

ТРОСТЯНЕЦЬ — КАРТИНА

Село Тростянець розстелилось в долині, а кругом бережуть його легко похилені гори: „Сусова” з півдня, „Мазурська” з півночі. За горами простягаються дрімучі ліси, що сягають аж до Сільця, Липиці, Мечишова та Котова, і тільки на схід стеляться мережками, справлені поля.

Тямлю ще й нині, як одного разу вранці, з моїм батьком, ми любовались мальовничою картиною що її годі описати. Був початок літа. Сонце ледь-не-ледь піднялось над обрієм і кидало ще рожеве проміння на білі хатки, що танули в кучерявих віттях садів. Дорогою, пастухи гнали худобу та вівці на пасовисько, а вівчар палицею скеровував сотні овець на Сухову гору. Пастушки-дівчата співали вже пісні на леваді, а жайворонки, співаючи ранню свою пісню, підносились високо у голубе небо, тріпотіли крильцями, підлітали вгору і знову знижувались немов перегукуючись із співом дівчат.

Господарі виїздили на поля і голосне скрипіння возів, відбивалось об великі дуби, граби та буки, облітало луною ліс — зникало десь у його зачарованій глибині. Там, казала легенда, колись давно прадіди-предки збудували замок і боронились від татарів та інших напасників, що нищили Україну. Таких ворогів було чимало, але вони завжди зникали, як та мряка на сонці; ліс як і колись — дихав відвічною свободою, захищаючи тих, що її боронили, а тим що полягли, — широкі дуби, високі тополі та плакучі верби — співали-нашіптували безсмертну пісню.

Посеред села, красувалась чудова церква з дзвіницею, а біля джерела під лісом стояла маленька капличка, відкіля випливала здорова водиця. Там на св. Онуфрія в присутності соток народу, завжди відправлялась Служба Божа. Колись при дорозі, стояла в горішньому кінці корчма і затруювала людям життя, але вона давно зникла, бо тростянецькі люди ствердили, що горілка — це лихо. Шезла та „корчмонька” ще на початку цього сторіччя. Зате нижче церкви, на середині села — люди збудували свій Народний Дім, у якому містились читальня та споживча кооператива.

Хоча селяни в Тростянці займались переважно рільництвом, годівлею худоби, дробу, випасом овець, а взимку лісорубством, однак неписьменних у селі майже не було. Кооперативу заклали зараз по першій світовій війні. В селі були ще й інші дрібні крамниці, але великого торгу не мали, бо більшість мешканців були членами кооперативи, тому такі торговці скоро зникали.

Довголітніми членами управи кооперативи були: Михайло Ликтей, Микола Русин та Ілярій Поляк. Люди сміючись-жартуючи, нераз пожалували Ликтея, що мусів на них уважати, щоб не побились, а то й роззброювати Русина від Поляка чи навпаки. Але це так для сміху,

бо справді жили дуже дружньо у співпраці. Та коли щонебудь у селі скоїлось, чи український прапор раптом замаяв на будинку школи, чи за одну ніч стрілила у небо висока могила в пошану погинулих героїв, — зараз вони в трьох, мусіли голоситись на поліційній станиці, а там допити тривали днями, а хто, що, коли і т. ін.

До нашого села, навідувались ревізори до кооперативи або просвітянські працівники з повітової філії Просвіти, але найбільше в Тростянці знали ревізора Михайла Клецюра. Люди були добрі, щиро допомагали розбудувати кооперативу, що була сіллю в оці окупаційної польської влади, і тому за малу якусь дрібницю, кликали на поліційну станицю усіх трьох з управи кооперативи. Такими шиканами, хотіла ворожа влада припинити чи зменшити діяльність кооперативи, припинити ріст національної свідомости, знеохотити до громадської праці, та приборкувати населення села, яке росло-дозрівало, прямуючи невпинно вперед!...

Актив тростянецького громадянства зі своїм парохом.

Аматорський гурток в селі Тростянці, поставив на сцені народню п'єсу „Перебендя старий — сліпий”...

Визначний мішаний хор в селі Тростянці.